

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Moniki Wolińskiej pt. „Poczucie sensu życia w procesie readaptacji społecznej uwięzionych. Studium antropologiczno-pedagogiczne”, przygotowana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jarosława Michalskiego na zlecenie Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

I. Ogólna charakterystyka pracy

Praca doktorska mgr Moniki Wolińskiej pt. „**Poczucie sensu życia w procesie readaptacji społecznej uwięzionych. Studium antropologiczno-pedagogiczne**”, s.412, uwzględnia bardzo istotny problem poczucia sensu życia i odnalezienia się w rzeczywistości społecznej w procesie readaptacji uwięzionych. Wpisuje się w bardzo istotny obszar badawczy, który nie został w pełni eksplorowany w naukach społecznych, a w szczególności w resocjalizacji osadzonych, co stanowi niezwykle walor pracy doktorskiej. Chociaż powrót z placówek resocjalizacyjnych winien być szansą na normalne życie w środowisku ,jednak codzienność uwidacznia, że występuje szereg problemów na wolności z dostępem do zasobów społeczności, marginalizacją, wykluczeniem społecznym, stygmatyzacją a w wielu przypadkach kończy się niepowodzeniem w postaci ponownego uwięzienia. Od dawna problematyczne stawało się samo uwięzienie, chociaż innego sposobu pracy z osobami które popełniały czyny niezgodne z prawem nie poszukiwano, a jedynie formy wolnościowe, które bywają stosowane w niewielkim stopniu. Pozbawienie osoby jednej z najbardziej cenionych cech ludzkiego życia, wolności osobistej, jak podkreśla Autorka dysertacji, stanowi najtrudniejszy i bardzo bolesny okres w życiu ludzi ,a tym bardziej dotkliwie, że po opuszczeniu zakładu karnego stygmatyzacja ich i ich rodzin ze strony społeczeństwa będzie nieodłącznym elementem ich życia.

Problem uwarunkowań skuteczności resocjalizacji stanowi przedmiot szczególnego zainteresowania pedagogów resocjalizacyjnych, a co za tym idzie wskazywania i podkreślania znaczenia stosowania kar izolacyjnych i ich skutków ubocznych, jednak na efekty rozwiązań ustawowych w tym zakresie zapewne należy jeszcze oczekiwać. Proces readaptacji społecznej jak słusznie podkreśla Doktorantka skierowany jest na takie aspekty życia osoby osadzonej jak brak sensu i celu życia, frustracja potrzeb, poczucie winy i pesymizm. Pytania egzystencjalne o cel, sens, wartość oraz kategorię człowieczeństwa towarzyszą człowiekowi nieustannie, stają się jednak bardziej aktualne w zderzeniu z granicznymi sytuacjami egzystencjalnymi, jak śmierć bliskiej osoby, okoliczności nieuleczalnej choroby, rozpad silnych więzi emocjonalnych czy utrata wolności. Człowiek staje przed wyborem lub koniecznością w danej sytuacji i określa swój indywidualny projekt egzystencjalny, uaktywniając się w podejmowaniu zadań lub będący koniecznością utraty wolności osobistej w izolacji.

W pracy doktorskiej Autorka podjęła próbę określenia znaczenia, jakie zajmuje poczucie sensu życia wśród predyktorów osobowych, warunkujących wychowanie do wolności. Skupiła się na poznaniu zindywidualizowanych obrazów postrzegania przez osadzonych trajektorii ich życia, w tym sytuacji osadzenia jako przestrzeni umożliwiających strukturyzację nowej ramy życiowej, uwzględniającej perspektywę społeczną. Dopełnieniem opracowania stały się propozycje autorskie dotyczące kształtowania zasobów adaptacyjnych do wolności z uwzględnieniem poczucia sensu życia. Prezentowane badania empiryczne mieszczą zatem w obszarze pedagogiki penitencjarnej.

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, jakie znaczenie ma poczucie sensu życia dla pomyślnego przebiegu readaptacji społecznej osób uwięzionych, odwołano się do elementów teorii i koncepcji pedagogicznych, psychologicznych, socjologicznych oraz filozoficznych, dotyczących mechanizmów ludzkiego zachowania i reakcji na sytuacje trudne. Praca ma strukturę uwzględniającą podział według rozdziałów. Rozdziały od pierwszego do piątego, zawierają teoretyczne tło procesu społecznej readaptacji i problemów funkcjonowania osadzonych w warunkach izolacji. W części teoretycznej zaprezentowano antropologiczny namysł nad człowiekiem, ukierunkowany na poznanie prawdy „o byciu człowiekiem” z perspektywy jego walki związanej z fundamentalnym urazem ,tzw. „pęknięciem”, wynikającym z sytuacji pobytu w izolacji penitencjarnej, ale także poszukiwano wyznacznika ludzkiej egzystencji w postaci jej sensu i świadomości istnienia. Zaakcentowano bardzo wyraźnie podejmowanie działań resocjalizacyjnych w duchu personalistycznym, ze szczególnym uwzględnieniem poglądów Karola Wojtyły i Viktora Frankla, a także kategorie pojęciowe integrujących fenomenologiczno-egzystencjalne podejść do oddziaływań penitencjarnych z teleologicznymi założeniami prowadzonych działań, wskazujące na potencjał rozwoju osób odbywających karę pozbawienia wolności w kierunku zmiany ich tożsamości i wznoszenia się na wyższy poziom dojrzałości w zakresie interakcji ze środowiskiem społecznym.

Przybliżono wybrane teorie i koncepcje między innymi polskich pedagogów i penitencjarystów w adaptacji osób z karierą dewiacyjną do funkcjonowania na wolności, stanowiące impuls do opracowania wieloczynnikowego modelu kognitywistycznego celu i sensu życia, a także przedstawiono i szczegółowo omówiono problematykę dróg wychodzenia z kryzysu, braku społecznego przystosowania i skutków penitencjarnej izolacji. Uwzględniono szanse readaptacyjne osób uwięzionych oraz praktyczny aspekt ich wsparcia poprzez pomoc penitencjarną i postpenitencjarną, której wymiary i znaczenie na obecnym etapie jest dotkliwie i niewystarczające. Analizy zaprezentowane w tym rozdziale to różne ujęcia namysłu nad człowiekiem z perspektywy jego walki związanej z fundamentalnym „pęknięciem”, wynikającym z sytuacji izolacji penitencjarnej.

Część druga pracy (rozdział VI) uwzględnia praktyczny aspekt pracy, w tym badawczy horyzont aplikacji kategorii sensu życia do procesu readaptacji społecznej. Przyjęty model badawczy omówiony został w rozdziale szóstym. Wskazuje na poprawność opracowania i wyczerpującą znajomość zagadnień z metodologii badań naukowych. Przedstawiono paradygmatyczną perspektywę poznawczą, Badania biograficzne – sposoby gromadzenia i interpretacji materiału w badaniach biograficznych, określono poprawnie cel i przedmiot

badan oraz problemy badawcze , a także dobór grupy badanych. Bogata interpretacja wzbogacona wykresami uzupełnia całość materiału.

W rozdziałach empirycznych VII – X. zamieszczono wynikające z badań analizy poszczególnych wymiarów poczucia sensu życia osadzonych. dopełnieniem opracowania są wnioski i implikacje pedagogiczne, uwzględniające propozycje dotyczące kształtowania zasobów adaptacyjnych do wolności z uwzględnieniem poczucia sensu życia.

Wskazano tu miejsce dla wartości pedagogicznych logoterapii Viktora Frankla oraz dla wartości autorytetu, które współbrzmiać ze sobą, tworzą płaszczyznę dla możliwego uczestnictwa, wyrażającego się w przekraczaniu samego siebie, przemianie własnej tożsamości i pokonania absurdalności życia poprzez odnalezienie własnej drogi nawet po traumatycznym pobycie w izolacji penitencjarnej.

Całość kończą rozważania naukowe w formie wniosków i implikacji, szeroki dobór literatury i arkusz dyspozycji do wywiadu narracyjnego.

II. Dyskurs naukowy nad problematyką rozprawy

Praca doktorska stanowi bardzo istotny wkład w rozwój pedagogiki resocjalizacyjnej na temat funkcjonowania człowieka i jego struktur psychicznych w procesie resocjalizacji. Podstawowe zagadnienia poddane wszechstronnej analizie dotyczyły w warstwie teoretycznej antropologicznych podstaw pedagogiki penitencjarnej ze zwróceniem uwagi na personalistyczną wizję człowieka. Omówiono sens i wartość życia w wymiarach egzystencjalnym i teleologicznym ,podkreślając istotę humanizmu a odkrywanie sensu eschatologicznego w życiu . Następnie w sposób wyczerpujący przedstawiono filozofię konkretną osoby Gabriela Marcela.

W rozdziale II zwrócono uwagę na znaczenie poczucia sensu życia w procesie readaptacji społecznej uwięzionych ,opisując sens życia w wybranych poglądach psychologicznych, religijnych, społeczno-kulturowych , Sens życia jako wartość, potrzeba i element tożsamości człowieka, Poczucie sensu życia w kontekście oddziaływań placówki totalnej ,a także dla zobrazowania zagadnienia przybliżono stan badań nad sensem życia osób wykluczonych społecznie. W rozdziale III omówiono proces adaptacji do wolności w kontekście wybranych teorii i koncepcji istotnych w procesie readaptacji zarówno socjologicznych, psychologicznych i współczesnych teorii resocjalizacyjnych. W kolejnym rozdziale zwrócono uwagę na szanse readaptacyjne uwięzionych wskazując na znaczenie holistyczności człowieka, więzi rodzinne i istotę readaptacji opartej na strukturach osobowościowych. Na uwagę zasługuje analiza proces wtórnej integracji jako szansy na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu , co wymaga podjęcia stosownych działań społecznych i organizacyjnych w kwestii uświadomienia zagrożeń społecznych i roli instytucji w trosce o drugiego człowieka.

W rozdziale V. przedstawiono system readaptacji społecznej w Polsce wskazując na funkcję resocjalizacyjną kary pozbawienia wolności w regulacjach prawnych , oraz znikomą pomoc penitencjarna i postpenitencjarną w znikomym stopniu dającą szansę na powrót do społeczeństwa.

Jak słusznie zauważa Autorka dysertacji „, w przypadku osób osadzonych i opuszczających zakłady karne istotnym elementem ograniczającym świat wolności wewnętrznej jednostki,

blokowania jej naturalnych potrzeb i zainteresowań jest zjawisko i proces społecznej stygmatyzacji. Powszechna potrzeba definiowania i kategoryzowania ludzi na „swoich” i „obcych”, „lepszycy” i „gorszy”, według uznanych społecznie atrybutów i kategorii stanowi mechanizm wykluczania społecznego, stosowania symbolicznej przemocy w postaci eliminacji z dyskursu czy sklasyfikowania jako „innego”, „dewianta”. Bowiem stygmat dewianta pozostaje na całe życie i ogranicza funkcjonowanie osoby w zawężonym polu poczucia sensu życia, manifestujące się na poziomie indywidualnym brakiem nadziei i perspektyw na przyszłość, niezadowoleniem z własnego życia, strachem, zastępczym zaspokajaniem potrzeb egzystencjalnych czy zachowaniami autodestrukcyjnymi.

Reasumując, część teoretyczna dysertacji została przygotowana starannie i rzetelnie. Dobór i wykorzystanie literatury naukowej oceniam bardzo wysoko, bowiem Autorka dysertacji wykazała się pełną dojrzałością w doborze i analizie materiału naukowego.

III. Ocena badawczej części dysertacji

Opracowanie założeń metodologicznych poprawne. Istotne wprowadzenie i uzasadnienie prowadzenia wywiadu narracyjnego wprowadza czytelnika w obszar badawczy bardzo precyzyjnie. Doktorantka zastosowała właściwe narzędzie do badań własnych, co pozwoliło na uzyskanie wyczerpujących informacji w badaniach jakościowych z uwzględnieniem określonych sfer badawczych. Analiza i interpretacja uzyskanych wyników z prowadzenia wywiadu narracyjnego jest bardzo wartościowa i precyzyjnie zinterpretowana, co świadczy o dobrym przygotowaniu doktorantki do budowania własnego warsztatu naukowego. Wyraźnie precyzuje informacje z prowadzonych badań jakościowych z osadzonymi odnośnie poczucia sensu życia w wymiarze egzystencjalnym, w wymiarze integracyjnym, w wymiarze aksjologicznym i wymiarze ekologii integracyjnej. W analizach można znaleźć odniesienie do teorii, koncepcji, stanowisk naukowych co wzbogaca wartość pracy doktorskiej. Z refleksji tej wprost wynika, że człowiek potrzebuje akceptacji społecznej, która zapewni mu możliwość funkcjonowania z innymi, tworzenia relacji międzyosobowych, co z kolei determinuje naturalną tendencję do kierowania się obowiązującymi normami życia społecznego. W obecnych warunkach egzystencjalnych, co potwierdzają statystyki kryminologiczne i badania uwięzionych, nie każda osoba jest w stanie przyswoić sobie społecznie obowiązujące normy bądź uznać za własne normy grup podkulturowych, oparte na alternatywnych wartościach, ze względu na silne bariery stygmatyzacyjne.

Zatem projektowany model resocjalizacji oparty o koncepcje humanistyczno-egzystencjalne traktuje człowieka jako istotę duchową nastawioną przede wszystkim na poszukiwanie sensu życia, zdolną do dokonywania świadomych wyborów. Człowiek ponosi zatem odpowiedzialność za popełnione przez siebie akty przestępcze. Proces resocjalizacji w tym modelu zmierza do zmiany zachowania jednostki poprzez jego własny wysiłek prorozwojowy, angażujący zarówno struktury psychiczne, jak i duchowy wymiarze ukierunkowaniem na teraźniejszość i przyszłość. Zatem słusznie podkreśla Autorka, że istotnym czynnikiem adaptacji do wolności jest kształtowanie odpowiedniego poczucia wartości uwięzionych, uwzględniające także poczucie winy za popełnione krzywdy jak również wejście do środowiska w sposób czytelny bez nazywania a zaufaniem do określonej osoby.

W pracy Autorka wskazuje na wiele pozytywnych rozwiązań w obszarze pracy z ludźmi, zatem istnieje szansa na możliwość wprowadzania propozycji do obszaru pedagogiki

resocjalizacyjnej a w przyszłości miejmy nadzieję do działań praktycznych w placówkach penitencjarnych.

Z uwag warto wskazać, na drobne uchybienia, ,bowiem „nie marginalizując bynajmniej dokonań w tym zakresie wybitnych polskich pedagogów resocjalizacyjnych, Czesława Czapówa, Stanisława Jedlewskiego, Lesława Pytki, Bronisława Urbana, Henryka Machela czy Krystyny Marzec-Holki, których analizy dotyczące rozwiązywania problemów osób osadzonych są powszechnie znane i poddawane licznym naukowym analizom, prezentując rozważania w kontekście nowoczesnej polskiej resocjalizacji penalnej, analizie w tym opracowaniu poddane zostaną te podejścia, które podejmują się trudu rozumienia nowoczesności z uwzględnieniem możliwie wielu wariantów interpretacyjnych.”s.163, należy podkreślić, że Krystyna Marzec-Holka jest pedagogiem społecznym i nie zajmuje się penitencjarystką.

A także,, na etapie prowadzenia wywiadów badacz nie dysponował żadnymi informacjami na temat rozmówców poza faktem ich osadzenia w zmiennych niezależnych.”s.266, należy rozumieć, że to chodzi o Autorkę pracy.

Przedstawione w niniejszej rozprawie rozważania i analizy nie wyczerpują readaptacyjnego potencjału tkwiącego w kategorii sensu życia, jednak zostały opracowane i zrealizowane bardzo dokładnie i mogą stać się inspiracją do dalszej eksploracji i podejmowania działań na rzecz włączania w dyskurs pedagogiki resocjalizacyjnej i pedagogicznych praktyk o charakterze oddziaływań penitencjarnych.

Podsumowując stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Moniki Wolińskiej **„Poczucie sensu życia w procesie readaptacji społecznej uwięzionych. Studium antropologiczno-pedagogiczne”** stanowi ważny wkład w poszerzenie wiedzy o wielu wątkach w zakresie zastosowania koncepcji naukowych, funkcjonowania uwięzionych w placówkach resocjalizacyjnych i procesach resocjalizacji, znaczenia sensu życia w procesie readaptacji społecznej i kształtowania poczucia sensu życia wśród osadzonych jest nowatorska i opracowana w sposób zgodny ze standardami naukowymi. Może stanowić istotną pomoc w projektowaniu metod oddziaływań resocjalizacyjnych w placówkach penitencjarnych wobec osadzonych w ramach indywidualnych strategii.

Rozprawa o której mowa, odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.), która z mocy art. 33 ustawy z dnia 18 marca 2011r. o zmianie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 84, poz.455) - ma zastosowanie do niniejszego przewodu - **i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego**

Anna Kieszowska